

JUAN VALERO: LA PREGONA HUMANITAT D'UN HUMANISTA

Sergi Grau
Universitat de Barcelona

La matinada del 4 al 5 de juliol de 2019, ens va deixar Juan Valero Garrido, després d'una llarga malaltia que el va anar fent entrar en el reialme de la desmemòria ja de molt abans de la partença definitiva. A la memòria dels qui el vam conèixer, en canvi, n'ha restat una deixa fonda, de les que es conserven tota la vida.

Fill de l'Aragó, nascut dempeus –com li agradava recordar sovint per demostrar així, simbòlicament, gairebé míticament, que es considerava un home afortunat a qui la vida havia tractat bé–, explicava entendent que, quan era petit, arribaven al seu poble arbres fruiters procedents de Lleida, i ell se'ls mirava embadalit i s'imaginava el paradís aterrat a la plana. Del seminari d'Uclés, en plena postguerra, en solia recordar també els moments durs de penúria espiritual i de misèria material, fins que va arribar a Barcelona i es va matricular a la Facultat de Filosofia i Lletres (de la qual va acabar sent secretari durant molts anys) en veure els genolls d'una de les futures estudiants que feia cua a la finestra. En aquells dies era ros, afirmava, tot i que nosaltres el vam conèixer amb els cabells ben blancs, com de neu perpètua. En tot cas, aquestes dues característiques, l'arrelament a la terra aragonesa (“me sacudes y caen bellotas”, “el català, més que parlar-lo, el rondino: meuques, pessigolles, sargantana...”) i el pas pel seminari (“las noches largas, los inviernos fríos”), li van generar un pòsit del qual ell pouava sempre una particular saviesa.

De l'etapa d'estudiant recordava sovint les hores que havia passat barallant-se amb la gramàtica i els textos grecs a l'Ateneu, i, humil fins al moll dels ossos, es treia del damunt constantment qualsevol mèrit acadèmic, fins i tot el de la seva tesi doctoral sobre l'insult a Grècia, que, de fet, seguia de prop, i amb una gran originalitat, els aires

nous per a l'estudi del món grec amb l'ajut de l'antropologia que li eren contemporanis. Convé fer-li justícia destacant que fou un dels estudiosos més importants d'Espanya en l'àmbit de la bizantinística, en què publicà alguns estudis pioners. A Juan Valero devem, per exemple, la primera traducció peninsular del poema èpic bizantí *Digenís Akritas*, en una excel·lent edició que té en compte el manuscrit Escorialense i no tan sols el més llarg –i segurament àmpliament interpolat– de Grottaferata, amb un ric i aprofundit estudi previ, publicat a l'editorial Bosch el 1981. El va seguir, l'any 1983, a la mateixa editorial, la traducció també inèdita del poema de *Belisari*, completat amb alguns passatges de les *Guerres* de Procopi de Cesarea i amb una saborosa introducció que permeten fer-se una idea, encara avui, ben ponderada de totes dues obres, i que foren una fita de primera magnitud en els estudis de bizantinística espanyols. Tot, a més, ben amanit de mapes, que tant li agradaven, per situar ben aferrades les paraules: ¿com podem oblidar el mapa de l'Imperi Bizantí que acoloria la paret del seu despatx, amb alguns indrets i accidents geogràfics dibuixats amb retolador vermell per la seva mà?

Una de les seves escenes preferides de la historiografia bizantina, tanmateix, que solia explicar-nos amb aquella barreja tan seva de fina sornegueria i de guspireig d'infant a la mirada, és el cèlebre espectacle de les oques amb l'emperadriu Teodora en la *Història secreta* de Procopi de Cesarea (IX 20-21). Per a qui no la tingui ara present, i en honor del seu record, en voldria compartir aquí una traducció inèdita:

Sovint, [Teodora] es despullava fins i tot al teatre, a la vista de tothom, i hi actuava tota conilla, portant només un cinyell entorn de les vergonyes i l'engonal, no pas perquè s'avergonyís de mostrar-les a tothom,

és clar, sinó perquè no estava permès d'accedir-hi completament nu, sense ni tan sols un cinyell entorn de l'engonal. Així, amb aquest aspecte, s'escamarlava per terra de panxa enlaire, i uns servents, a qui s'havia encarregat aquesta tasca, li espargien grans d'ordi per sobre de les vergonyes; tot seguit, unes oques preparades a aquest efecte els picaven amb el bec d'un en un i se'ls menjaven.

A banda del contingut anecdòtic, picant, del relat, amb què tant es divertia i ens divertia, a en Juan li agradava destacar fins a quin extrem podem arribar, per a bé i per a mal, els humans, sobretot quan ens apartem de la senzillesa. Poca cosa ens deia, en canvi, de la contrahistòria de Justinià que Procopi va pretendre bastir a la seva *Història secreta*, oposada a la idealització imperial de les *Guerres* i al *Belisari* que ell coneixia tan bé: la història de les persones concretes, menudes, mogudes per les passions quotidianes més impenitents, oposada a la gran història ideal dels grans personatges, que és una lliçó de vida que en Juan i Procopi (i Lluçia) compartien essencialment. És la humanitat de debò, sensible a la petitesa, que aquests nostres estudis humanístics, aquesta παιδεία, suposadament ens haurien de donar –que a ell, sens dubte, li donaren.

Tot això ho vam anar descobrint a poc a poc, després. Però el Juan que nosaltres vam conèixer cada dia era el professor de somriure sincer, de mirada entre ingènua, tendra i entremaliada, però sempre tan viva, que trobaves tothora al claustre, pels passadissos, que anàvem en processó a visitar al seu despatx, sempre obert a tothom. Amb ell vam aprendre grec a l'antiga: ell ens tirava a la piscina per ensenyar-nos a nedar, deia, i després altres ja ens ensenyarien crol, papa-llona... A les seves classes ("¿tienes clase?, ¿contra quién?") vam aprendre de debò el funcionament de les arades simples i compostes dels *Treballs i dies* hesiòdics, explicades per algú que n'havia usat per remoure terres eixorques; vam gaudir, com si estiguessin passant ara, dels plets per un noieta entre dos atenesos cepats, en la vèrbola de Lísiades; i, sobretot, l'erudició punyent i riallera de Lluçia de Samòsata ens va captivar per sempre, particularment gràcies als escolis de collita pròpia que ens feien reviure l'autor en ell amb una renovada guspira d'irreverència.

El que més brillava de la seva tasca docent era, però, la seva infinita capacitat d'escoltar, que va fer d'ell una mena de confessor atípic –¿qui sap si hi tingué a veure la petita part de vocació que li restava del seu pas pel seminari?–. No eren tan sols les classes particulars a qui li ho demanés, sense cap mena de reticència, o els dies sencers sense ni dinar revisant exàmens al seu despatx, que es convertien en confessions en tota regla: la part frontal de la seva taula estava escrostonada i esgarrapada per l'expressió de les múltiples angoixes de tots els qui durant anys s'hi havien assegut per explicar-li les seves penes, que en Juan escoltava amb una paciència i una compassió veritables, i en restava sovint molt commogut. Una d'aquelles tardes, difícils d'oblidar, en Juan va regalar-me el diccionari Bailly, que jo llavors no podia pas pagar-me, mentre li treia tota la importància al gest, i m'hi va escriure una dedicatòria que m'acompanya des de llavors cada cop que l'obro. El nombre de parelles que

s'han gestat sota els seus auspicis podrien formar part també de la història viva de la Facultat de Filologia. La seva escolta fou sempre atenta al fons humà de qui tenia al davant, sense jutjar, amb un punt sempre vital i esperançat.

Com els filòsofs grecs, en Juan no distingia entre vida i doctrina: saludava i s'interessava per absolutament tothom ("te veo bien"), particularment pels més febles i ignorats, com aquell pastor del seu poble que venia de tant en tant a Barcelona i anaven plegats a voltar. Hereu de la millor tradició cínica, incapaç de tolerar hipocresies ni fatuïtats, responia amb una admirable *παρρησία* que ens interpel·lava. Mestre de senzillesa, semblantment, contra els fums (el *τῦφος*) i la *τρυφή* ("éste mea y caga igual que yo"; "al final todos tenemos dos ojos, dos manos, una boca..."), referia el relat d'aquell seu parent que afirmava que havia de menjar refinadament tot l'any per poder gaudir un sol dia d'uns ous ferrats com els que

feia la seva germana Victoria. Les anècdotes serien inacabables, i no és aquest el lloc per estendre-s'hi. Cal dir, però, que hi havia també el Juan seriós, que es revelava algun vespre amb un posat existencialista, quan hi havia confiança, i reflexionava sobre la vida i mort en termes d'una lucidesa extraordinària i descarada, per fotre-se'n, tot just després, del mort i del qui el vetlla.

Juan Valero ha estat un dels humanistes més humans que he conegut, que ens ha marcat a molts, que ha fet a molts un bé callat i discret, dels que transformen la vida sense que ni te n'adonis. Els qui l'hem estimat ara ens sentim orfes, i encara esperem trobar-lo algun vespre, en un racó del claustre, com una força tel·lúrica, com un dèmon vital i irreductible, que ens preguntis com estem i on anem ("y a mí qué me importa, ¿no?"), i somrigui tot ell, ulls i llavis, i ens digui ritualment paraules ja sabudes, sempre tan sàvies, com la terra.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ REVISTA AURIGA

Preu de subscripció anual:
43 € (inclou matrícula al Fòrum Auriga)

AURIGA

Rda. Universitat, 7, 3r, 4a. 08007 Barcelona. Telèfon: 93 412 32 94.
www.auriga.cat auriga@ccc.cat

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom

Cognoms

Adreça

Població i CP

Telèfon

E. mail

DOMICILIACIÓ BANCÀRIA

Nom

Cognoms

IBAN

Adreça

Població

